

بسم الله الرحمن الرحيم

ادامه بررسی امکان و عدم امکان اخذ قصد قربت در متعلّق امر

بیان شد که قبل از ورود به مقام دوّم از بحث و بیان مقتضای اصل لفظی، شایسته است دو مطلب که در راستای تکمیل بحث فرق بین واجب تعبّدی و توصّلی و بیان امکان اخذ قصد امتثال امر در متعلّق می باشد، مورد توجّه قرار گیرد. مطلب اوّل یعنی بیان راهکار های دیگر برای دخالت قصد قربت به معنای قصد امتثال امر در متعلّق امر بیان شده و مورد نقد و بررسی قرار گرفتند. در ادامه به بیان مطلب دوّم می پردازیم.

مطلب دوّم: قصد قربت به معانی دیگر

تا کنون روشن شد که اخذ قصد قربت به معنای قصد امتثال امر در متعلّق امر بنابر نظر بسیاری از اعظام محال و طبق نظر تحقیقی ما ممکن است. در ادامه باید به این بحث پرداخته شود که اگر قصد قربت به معنای قصد محبوبیت عمل برای خداوند متعال باشد و بگوییم عمل عبادی باید به قصد آنکه محبوب خداوند متعال است، انجام شود، یا به معنای قصد مصلحت موجود در عمل باشد و بگوییم عمل عبادی باید به قصد تحصیل مصلحت موجود در آن انجام گیرد و یا به معنای قصد اهلیت خداوند متعال نسبت به آن عمل باشد و بگوییم عمل عبادی باید به جهت اینکه خداوند متعال شایسته آن عمل است، اتیان شود، آیا اخذ قصد قربت در متعلّق امر به این معانی نیز محال است یا کسانی که اخذ قصد قربت به معنای قصد امتثال امر را در متعلّق محال می دانستند، اخذ قصد قربت به این معانی را در متعلّق ممکن می دانند؟

محقق خراسانی «رحمة الله علیه»، با وجود اینکه اخذ قصد قربت به معنای قصد امتثال امر را در متعلّق امر محال می دانستند، و لکن اخذ آن را به سایر معانی مذکور، ممکن می دانند، اگر چه تحقّق خارجی اخذ قصد قربت به سایر معانی را در متعلّق، نفی کرده اند. به این دلیل که قصد امتثال امر مولی که لزوماً به وسیله عقل درک می شود، از قصد این امور کفایت می نماید و نیازی به اخذ آنها در متعلّق امر نمی باشد^۱.

شهید صدر «رحمة الله علیه» نیز با وجود اینکه اخذ قصد قربت به معنای قصد امتثال امر را در متعلّق محال می دانند، و لکن اخذ آن را به سایر معانی در متعلّق ممکن دانسته اند. زیرا هیچ یک از محاذیری که در اخذ آن به معنای قصد امتثال امر طرح گردید، در اخذ قصد قربت به سایر معانی در متعلّق، قابل طرح نمی باشد. اما دور لازم نمی آید، چون امر صادر شده توسط مولی و متعلّق به مجموعه عمل خارجی، به ذات عمل و مثلاً قصد محبوبیت آن برای خداوند متعال، تعلّق گرفته است، یا به ذات عمل با قصد

^۱ - ایشان بعد از بیان وجه استحاله اخذ قصد قربت به معنای قصد امتثال امر در متعلّق امر و پاسخ از شبهات احتمالی می فرمایند: « هذا كله إذا كان التقرب المعتبر في العبادة بمعنى قصد الامتثال. و أما إذا كان بمعنى الإتيان بالفعل بداعي حسنه أو كونه ذا مصلحة، فاعتباره في متعلق الأمر و إن كان بمكان من الإمكان، إلا أنه غير معتبر فيه قطعاً، لكفاية الاقتصار على قصد الامتثال الذي عرفت عدم إمكان أخذه فيه بداهة».

خارج اصول، سال چهارم، «مبحث أوامر»....استاد معظم حاج شیخ عباسعلی زارعی سبزواری مدّ ظلّه العالی تحصیل مصلحت موجود در آن، تعلّق گرفته است؛ و انجام عمل با قصد محبوبیت یا قصد تحصیل مصلحت موجود در آن، متوقف بر صدور امر شارع مقدّس نیستند، بلکه در مقام انشاء، محبوبیت عمل نزد خداوند متعال و واجد مصلحت بودن آن، کفایت می نماید. از همین جا روشن می شود که محاذیر دیگر نیز همچون تقدّم الشیء علی نفسه، اتّحاد موضوع و حکم، محرّکیّة الشیء الی نفسه، لازم نمی آید. چون تمام این محاذیر در صورتی لازم می آمد که قصد قربت به معنای قصد امتثال امر باشد، یعنی آن امری که بعداً می خواهد به ذات عمل همراه با قصد قربت تعلّق گیرد.^۱

البته ما عرض کردیم که محاذیر مذکور اساساً لازم نمی آید و اخذ قصد قربت به معنای قصد امتثال امر هم در متعلّق ممکن بوده و توهم وجود محاذیر گذشته، ناشی از خلط میان مقام قبل از جعل و مرحله جعل و قانون گذاری با مرحله بعد از جعل و فعلیت آن است. لذا عدم لزوم محاذیر گذشته در صورتی که قصد قربت به معانی دیگر باشد، بر اساس تحلیلی که ما در مقام دفع محاذیر مذکور بیان کردیم روشن می باشد و اساساً ما می توانیم قصد قربتی را که در متعلّق اوامر عبادی اخذ شده، جامع میان قصد امتثال امر، قصد محبوبیت عمل، قصد مصلحت عمل و سایر عناوین قریبیه^۲ بدانیم، یعنی گفته شود مراد از قصد قربتی که جزئاً و یا قیداً در متعلّق اوامر عبادی اخذ شده، آن است که عمل باید با صبغه الهی و با قصد نزدیک شدن به خداوند متعال انجام گیرد و این جامع حقیقتی است که با قصد محبوبیت عمل و یا با قصد تحصیل مصلحت اخروی حاصل می شود، همانطور که با قصد امتثال امر حاصل می شود. به همین جهت است که در روایات متعدّد، انجام عمل با هر یک از دواعی مذکور از مصادیق عبادت و ستایش خداوند متعال دانسته شده است. از جمله این روایات روایتی است که علی بن ابراهیم عن ابیه عن ابن محبوب عن جمیل عن هارون بن خارجه از امام صادق «علیه السلام» نقل می کند که حضرت فرمودند: «إِنَّ الْعِبَادَةَ ثَلَاثَةٌ: قَوْمٌ عَبَدُوا اللَّهَ - عَزَّ وَ جَلَّ - خَوْفًا، فِتْلِكَ عِبَادَةُ الْعَبِيدِ؛ وَ قَوْمٌ عَبَدُوا اللَّهَ طَلَبَ الثَّوَابِ، فِتْلِكَ عِبَادَةُ الْأَجْرَاءِ؛ وَ قَوْمٌ عَبَدُوا اللَّهَ - عَزَّ وَ جَلَّ - حُبًّا لَهُ، فِتْلِكَ عِبَادَةُ الْأَخْرَارِ، وَ هِيَ أَفْضَلُ الْعِبَادَةِ»^۳. روایت دیگر روایتی است که محمد بن محصّن عن یونس بن ضبیان از امام صادق «علیه السلام» نقل می کند که حضرت فرمودند: «إِنَّ النَّاسَ يَعْْبُدُونَ اللَّهَ عَزَّ وَ جَلَّ عَلَى ثَلَاثَةِ أَوْجُهٍ فَطَبَقَةُ يَعْْبُدُونَهُ رَغْبَةً فِي ثَوَابِهِ فِتْلِكَ عِبَادَةُ الْخُرَاصِ وَ هُوَ الطَّمَعُ وَ آخَرُونَ يَعْْبُدُونَهُ خَوْفًا مِنَ النَّارِ فِتْلِكَ عِبَادَةُ الْعَبِيدِ وَ هِيَ رَهْبَةٌ وَ لَكِنِّي أَغْبُدُهُ حُبًّا لَهُ عَزَّ وَ جَلَّ فِتْلِكَ عِبَادَةُ الْكِرَامِ ... الرواية»^۴.

«و آخر دعوانا ان الحمد لله رب العالمین»

^۱ - ایشان در بحوث فی علم الاصول، جلد ۲، صفحه ۸۷، ابتدا در مورد اخذ قصد قربت به معانی مذکور از ناحیه فقهی پرداخته و می فرمایند: «لا یحتمل ان یكون المأخوذ فی العبادات قصد المحبوبة أو الملاك بالخصوص بحيث یجب ان یكون تحرک المكلف من مجرد المصلحة أو المحبوبة لأن لازم ذلك ان من یكون تحرکه من الأمر و لا تكفی مجرد المحبوبة أو الملاك لتحرکه تكون عباداته غیر مجزیة و هذا یعنی انه بحسب عالم الإثبات فی الفقه لیس قصد المحبوبة أو الملاك بخصوصه مأخوذاً فی متعلق الأمر و انما المحتمل أخذ الجامع بینة و بین قصد الأمر» و سپس از ناحیه اصولی به این بحث پرداخته و می فرمایند «و لكنه مع هذا لا بد من الناحية المنهجية ان نبحت أولاً عن إمكان أخذ كل من قصد المحبوبة و قصد الملاك فی متعلق الأمر، ثم یبحث عن إمكان أخذ الجامع بینهما و بین قصد الأمر». ایشان در ادامه به صورت تفصیلی به این بحث پرداخته و تمام محاذیر گذشته را دفع نموده اند.

^۲ - مرحوم شهید صدر در بحوث فی علم الاصول، جلد ۲، صفحه ۸۶، علاوه بر دو عنوان مذکور، دو عنوان دیگر را نیز ذکر می فرمایند. یکی قصد حسن ذاتی فعل و دیگری قصد اهلیت خداوند متعال برای عبادت.

^۳ - الکافی (طبعة دار الحديث)، جلد ۳، صفحه ۲۱۶.

^۴ - علل الشرايع، جلد ۱، صفحه ۱۲، حدیث ۸